

อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๔ ถึง ๑๒

นางคารุณี บุรณวัฒน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต

ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พ.ศ. ๒๕๖๒

115594300

SEMILES IN SANSKRIT PLAYS FROM 4th CENTURY TO 12th CENTURY

Mrs. Darunee Booranawat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements

for the Degree of Master of Arts

Department of Eastern Languages

Graduate School

Chulalongkorn University

1979

หัวข้อวิทยานิพนธ์   อุปมาในบทละครสั้นสกุลตึง ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๔ ถึง ๑๒
โดย   นางคารุณี บุรณวัฒน์
ภาควิชา   ภาษาตะวันออก
อาจารย์ที่ปรึกษา   ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี พาทานิช

บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ออนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยฉบับนี้
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญามหาบัณฑิต

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.สุประคิษฐ์ มุขนาค)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....
(รองศาสตราจารย์ วิสุทฐ มุขนาค)

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แย้มนาค)

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี พาทานิช)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

หัวข้อวิทยานิพนธ์   อุปมาในบทละครสันสกฤต ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๔ ถึง ๑๒
 ชื่อ นิสิต   นางคารุณี บุรณวัฒน์
 อาจารย์ที่ปรึกษา   ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราณี ท้าพานิช
 ภาควิชา   ภาษาตะวันออก
 ปีการศึกษา   ๒๕๒๒

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยนี้ ก็เพื่อศึกษาความหมายและลักษณะอุปมา
 ในตำราการประพันธ์สันสกฤต และเพื่อวิเคราะห์ลักษณะอุปมาที่วิจิตรในบทละคร
 สันสกฤต ผู้วิจัยได้แบ่งวิทยานิพนธ์นี้ออกเป็น ๕ บท คือ บทที่ ๑ บทนำ
 บทที่ ๒ อุปมาในตำราการประพันธ์สันสกฤต บทที่ ๓ บทละครสันสกฤตที่สำคัญ
 ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๔ ถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒ บทที่ ๔ วิเคราะห์บทอุปมาในบท
 ละครสันสกฤต และบทที่ ๕ บทสรุปและข้อเสนอแนะ จากการศึกษาเรื่องนี้ผู้วิจัย
 พบว่าอุปมาหมายถึงการเปรียบเทียบระหว่างของสองสิ่งที่มีคุณสมบัติเหมือนกัน อุปมา
 ที่สมบูรณ์จะต้องมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ตัวนำมาเปรียบเทียบ (อุปมาน),
 ตัวถูกเปรียบเทียบ (อุปเมย), ลักษณะธรรมชาติที่ร่วมกัน (สาธารณธรรม) และศัพท์ที่
 กล่าวเปรียบเทียบ (อุปมาประติบาทก) และอุปมาในบทละครสันสกฤต มีวิธีแสดง
 อุปมาได้ ๓ วิธี คือ แสดงอุปมาด้วยศัพท์ แสดงอุปมาด้วยความ และแสดงอุปมา
 ด้วยประโยค เนื้อหาของอุปมาในบทละครสันสกฤตได้ให้ความคิดและภาพพจน์อย่าง
 ชัดเจน.

Thesis Title Similes in Sanskrit Plays from 4th century
to 12th century

Name Mrs. Darunee Booranawat

Thesis Advisor Assistant Professor Franee Lapanich, Ph.D.

Department Eastern Languages

Academic Year 1979

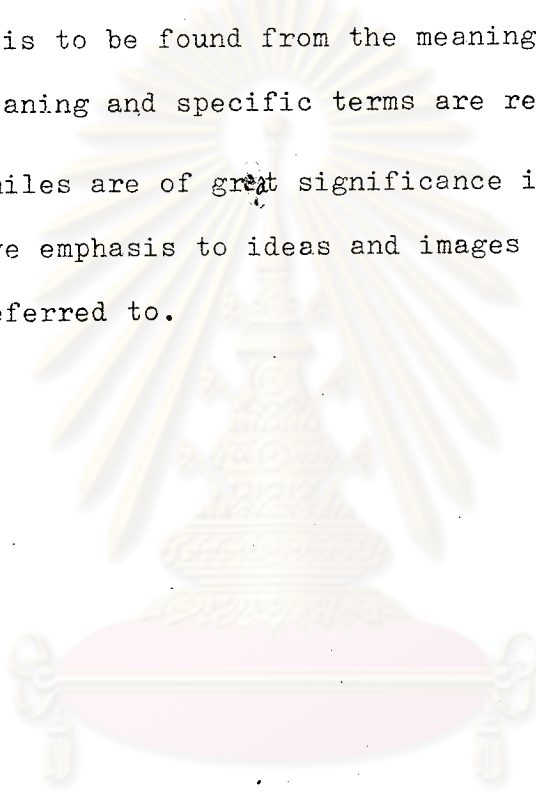
ABSTRACT

This research is an attempt to make a critical study of theories of similes in Sanskrit poetics, and to find out how far such theories are applied in actual Sanskrit drama. This thesis is divided into 5 chapters. Chapter I is an introduction. Chapter II deals with the similes in Sanskrit treatises. Chapter III deals with Sanskrit drama composed between A.D. 400 and A.D. 1200. Chapter IV is the study of similes in Sanskrit drama. Chapter V is the conclusion and suggestion.

By simile is meant the resemblance of properties of two things. A simile is complete when all components are mentioned namely, the object compared to (Upamāna), the object compared (Upameya), the common property (Sādhāranadharmā) and the terms signifying similitude (Upamāpratipādaka).

In Sanskrit plays the expression of similitude may be grouped under 3 categories. : 1) When the similarity is expressed by specific terms like iva, yathā etc., 2) When the similarity is to be found from the meaning and 3) When both the meaning and specific terms are required.

Similes are of great significance in Sanskrit poetics as they give emphasis to ideas and images contained in the passages referred to.

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์ของคณาจารย์ทุกท่านแห่ง
แผนกวิชาภาษาตะวันออก สาขาวิชาภาษาบาลี - สันสกฤต คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านด้วยจิต
ว่าลึกถึงพระองค์คุณ

อาจารย์ที่ผู้วิจัยตระหนักในพระองค์คุณเป็นที่สุดคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ดร.ปราณี พาทานิช ผู้ให้ความรู้ทางด้านภาษาสันสกฤต และเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา
ท่านได้กรุณาให้คำแนะนำทั้งหัวข้อวิทยานิพนธ์ บอกแหล่งความรู้ต่าง ๆ ตรวจสอบ
วิทยานิพนธ์และซักเถลาส่วนวน ตลอดจนให้กำลังใจ จนวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จได้
ผู้วิจัยซาบซึ้งในพระองค์คุณอยู่เสมอ ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณยิ่งไว้ ณ ที่นี้

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ วิสุทธิ์ นุชยกุล ผู้ปลูกฝัง
ให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะเรียนภาษาบาลี - สันสกฤต ตั้งแต่เริ่มเข้าศึกษาในแผนก
วิชานี้ ทั้งยังสนับสนุนให้ผู้วิจัยมีกำลังใจที่จะวิจัยวิทยานิพนธ์ฉบับนี้

นอกจากนี้ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมันคคา ยังได้ช่วยให้
คำแนะนำและตรวจสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ อันมีประโยชน์แก่ผู้วิจัยเป็นอันมาก
ผู้วิจัยจึงขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาการุณาของอาจารย์เป็นอย่างสูง

อนึ่ง งานวิจัยนี้ไม่อาจสำเร็จได้ ถ้าผู้วิจัยไม่ได้รับกำลังใจและความ
ช่วยเหลือจาก คุณวิศิษฐ์ บุรณวัฒน์ ผู้อำนวยความสะดวกในทุกทาง ผู้วิจัยจึงขอ
ขอบคุณไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ในท้ายที่สุดนี้ ผู้วิจัยขออุทิศวิทยานิพนธ์ฉบับนี้แด่พระองค์คุณของพ่อและแม่
ที่ได้สนับสนุนในการศึกษาของลูก ด้วยความซาบซึ้งในพระองค์คุณอันสูงสุด.

คำชี้แจงเกี่ยวกับการใช้อักษรย่อในวิทยานิพนธ์

- Nāt. : Nātyasāstra, written by Bharatamuni and edited by Manomohan Ghosh.
- Kād. : Kāvyaḍarsa of Dandin, written by Dandin and edited by Vidya bhūṣaṇa Pandit Rangacharya Reddi Shastri.
- Kāv. : The Poetic Light Kāvyaḍrakāsa of Mammata, edited by R.C. Dwivedi.
- Sāh. : Sāhityadarpaṇa, written by Viśvanātha Kavirāja and edited by P.V. Kane.
- Svap. : Svapnavāsavadattam, translated by M.R. Kāle.
- Mrch. : The Mrichchhakatika of Śūdraka, translated by M.R. Kāle.
- Śak. : Abhijñāna-Śākuntalam of Kālidāsa, translated by C.R. Devadhar and N.G. Suru.
- Pri. : Priyadarsikā, translated by G.K. Nariman, A.V. Williams Jackson and Charles J. Ogden.
- Māl. : Bhavabhūti's Mālatīmādhava, translated by M.R. Kāle.
- Mud. : The Mudrārākshasa of Viśākhadatta, translated by M.R. Kāle.

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	๗
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	๘
กิตติกรรมประกาศ.....	๑๑
คำชี้แจงเกี่ยวกับการใช้อักษรย่อในวิทยานิพนธ์.....	๑๒
บทที่	
๑. บทนำ.....	๑
ความเป็นมาของปัญหา.....	๑
วัตถุประสงค์และขอบเขตของการวิจัย.....	๒
วิธีดำเนินการวิจัย.....	๒
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	๒
๒. อุปมาในตำราการประพันธ์สันสกฤต.....	๓
ตำราการประพันธ์สันสกฤตที่อ้างอิงในวิทยานิพนธ์.....	๓
นิยามของคำว่า "อุปมา".....	๔
องค์ประกอบของอุปมา.....	๑๐
ประเภทของอุปมา.....	๑๐
ลักษณะและความสำคัญของอุปมา.....	๓๒
ขอบกพร่องของอุปมา.....	๓๓
๓. บทละครสันสกฤตที่สำคัญตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๔	
ถึงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๒.....	๓๔

บทที่

สวปนะवासวทิตตา.....	๓๕
มฤจนกฏีกา.....	๓๗
ศกุนตลา.....	๔๑
ปริยทรรศิกา.....	๔๓
มาลคีมาชว.....	๔๕
มูทรวารากษส.....	๔๗
๔. วิเคราะห์หตุอุปมาในละครสั้นสกุล.....	๕๑
วิธีแสดงอุปมา.....	๕๑
เนื้อหาของอุปมา.....	๕๕
นามธรรม.....	๕๖
ความงาม.....	๕๖
ความรัก.....	๖๒
ความสุข.....	๖๕
ความทุกข์.....	๖๕
ความโกรธ.....	๖๘
ความยิ่งใหญ่.....	๖๘
ความมั่นคง.....	๖๒
ความท้อแท้.....	๖๓
ความอ่อนแอ.....	๖๔
คุณธรรม.....	๖๕
ความยากจน.....	๖๕
ความโง่เขลา.....	๖๘
ความหยิ่งโง่.....	๖๘

ความรอน.....	๑๑๘
ความเร็ว.....	๑๒๐
โชคชะตา.....	๑๒๐
เคราะห์ร้าย.....	๑๒๑
ธรรมชาติ.....	๑๒๒
พระอาทิตย์.....	๑๒๒
พระจันทร์.....	๑๒๓
เมฆ.....	๑๒๓
บุคคล.....	๑๒๓
กษัตริย์.....	๑๒๓
นักบวช.....	๑๒๘
ผู้มีพลังกำลัง.....	๑๓๐
คนรวย.....	๑๓๐
คนดี.....	๑๓๑
คนชั่ว.....	๑๓๑
บุคคลที่ไม่พึงปรารถนา.....	๑๓๓
บุคคลที่โหดร้าย.....	๑๓๔
โสเภณี.....	๑๓๕
สัตว์.....	๑๓๗
งู.....	๑๓๗
ช้าง.....	๑๓๘
เบ็ดเตล็ด.....	๑๓๘
เสียง.....	๑๓๘
สี.....	๑๔๔

บทที่

ญ
หน้า

กลิน.....	๑๔๗
กองทัพและสงคราม.....	๑๔๗
การปราบศัตรู.....	๑๔๘
การพนัน.....	๑๔๘
กฎหมายและศาล.....	๑๔๙
ความมีค.....	๑๕๐
ความขบขัน.....	๑๕๑
อาการกิริยาต่าง ๆ.....	๑๕๑
เบ็ดเตล็ดอื่น ๆ.....	๑๕๕
๕. สรุปผลการวิจัยและขอเสนอแนะ.....	๑๖๒
บรรณานุกรม.....	๑๖๕
ประวัติผู้เขียน.....	๑๗๓

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย